



Tekst: Bert van Velthooven

Naar een inclusieve leeromgeving

‘Inclusief onderwijs’ is voor de één een onduidelijk containerbegrip, voor de ander een heldere stip op de horizon. In Nederland zijn we van passend onderwijs via inclusief onderwijs naar de inclusieve leeromgeving gegaan. Aan dit laatste begrip geef ik met mijn promotieonderzoek nader invulling.

‘Inclusief onderwijs’ is een begrip waar het onderwijs in Nederland al jaren mee puzzelt. De gedachten gaan van het ‘opnemen van kinderen met een speciale onderwijsbehoefte in de reguliere klas’ tot het spreken over inclusief onderwijs als een radicaal andere manier van denken. De laatste jaren zit het werken aan inclusief onderwijs in een stroomversnelling. In *Contouren werkagenda route naar inclusief onderwijs 2035* stelt het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap dat het toewerken naar inclusief onderwijs flexibel, maar geen vrijblijvendheid is (OCW, 2023). De ambitie is in het daaropvolgende *Beleidskader: met elkaar voor alle kinderen en jongeren* nader geconcretiseerd. De definitie van inclusief onderwijs daarin luidt: ‘Inclusief onderwijs is onderwijs, waarbij alle kinderen en jongeren dicht bij huis, volwaardig en gelijkwaardig toegang hebben tot een inclusieve leeromgeving waarin zij zich samen ontwikkelen en samen leren en participeren’ (OCW, 2024, p. 6). Vanuit deze definitie is een omschrijving van het begrip inclusieve leeromgeving geformuleerd: ‘Binnen een inclusieve leeromgeving zijn alle kinderen welkom op

een school dicht bij huis. Er wordt vanuit een pedagogische basis gewerkt aan de brede ontwikkeling van alle kinderen. Elk kind ontwikkelt zich, wordt gezien en hoort erbij. De kinderen leren met en van elkaar. Het schoolteam is multidisciplinair en biedt de ondersteuning die nodig is om alle kinderen onderwijs te bieden. De inclusieve leeromgeving is toegankelijk voor alle kinderen, leraren en ouders’ (OCW, 2024, p. 6).

Een inclusieve leeromgeving betekent verdergaande samenwerking tussen leerlingen, ouders, schoolteam en externen

De belangrijkste concretisering is wat mij betreft de stap die OCW zet met het omschrijven van een inclusieve leeromgeving. Zo’n inclusieve leeromgeving betekent een verdergaande verantwoordelijkheid in de samenwerking tussen leerlingen, ouders, schoolteam en externen. Ik zie hierin een mogelijkheid om verder te

kijken dan de klas of de school alleen. Dat beschouw ik als een kans om een nieuwe toekomst te creëren voor alle kinderen in een inclusieve leeromgeving.

Nadere invulling van inclusief onderwijs

Om te komen naar wat volgens mij die inclusieve leeromgeving is, kijk ik eerst naar wat er wordt verstaan onder inclusief onderwijs. Hoe wordt dit in Nederland en Europa nader ingevuld?

Inclusief onderwijs gaat over het recht van alle kinderen om naar een reguliere school te gaan, thuisnabij, met leeftijdsgenoten en buurtgenootjes. In Nederland wordt het vooral nog gezien als een manier om tegemoet te komen aan leerlingen met een 'beperking', met 'ondersteuningsbehoeften' of 'educational needs'. Soms wordt er gesproken over kinderen met een taalachterstand of met verschillende culturele achtergronden.

In inclusief onderwijs worden alle kinderen gewaardeerd om wie ze zijn

Hier zit mijn zoektocht. Als we het over inclusief onderwijs hebben, hebben we het wat mij betreft niet alleen over leerlingen met beperkingen, taalachterstand of bepaalde culturele achtergronden. We hebben het dan over alle leerlingen. Inclusief onderwijs is onderwijs waar alle kinderen niet alleen welkom zijn, maar ook worden gewaardeerd om wie ze zijn en waar uitgegaan wordt van hun kwaliteiten. Niet 'je mag erbij horen' maar 'je hoort erbij', niet 'dat kunnen we niet bieden' maar 'eens kijken hoe we het bieden'.

Denken vanuit behoeften

Oorspronkelijk werd inclusief onderwijs dus gezien als een poging om leerlingen met een speciale onderwijsbehoefte onderwijs te bieden in reguliere settings. De taal die gehanteerd wordt om deze leerlingen te duiden, varieert en verandert. De European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2022) laat een lange weg zien in het denken over hoe we de leerlingen in relatie tot inclusief onderwijs noemen. Het startte met het begrip *children with Special Educational Needs* (SEN). Omdat hier te veel de focus op het 'speciale' lag, werd dit vervolgens *children with Educational Needs* (EN). En hoewel de Agency benadrukt dat inclusief onderwijs over alle leerlingen gaat, stelt het toch dat het nodig is om specifiek antwoord te vinden op de vragen van *learners vulnerable to exclusion*.

Bij de introductie van het begrip Special Educational Needs was het idee dat dit bij zou dragen aan een verschuiving van het kijken naar individuele beperkingen naar de beperkingen van het schoolsysteem. Dit heeft echter anders uitgepakt. Nu is het een begrip geworden dat veel kritiek ontmoet, omdat het discriminerend is (Graham, 2024).

Volgens de UNESCO komt inclusief onderwijs tegemoet aan alle leerlingen

De UNESCO (2024) stelt dat het concept inclusief onderwijs zich inmiddels heeft verbreed; het komt tegemoet aan de behoeften van *alle* leerlingen (cursivering is van de UNESCO). Internationaal wordt inclusief onderwijs gezien als een principe dat recht doet aan de diversiteit tussen alle leerlingen. Het gaat er daarbij om de mogelijkheden te vergroten van de thuisnabije, reguliere school, zodat deze in staat is om onderwijs te bieden aan die diverse groep leerlingen (Ainscow, 2020). Alle leerlingen doen ertoe en doen er evenzeer toe. Inclusief onderwijs betekent een radicaal andere manier van denken in de filosofie en in de praktijk van het onderwijs.

Denken vanuit mogelijkheden

Het denken over leerlingen met speciale onderwijsbehoeften komt voort uit een medische benadering. Hierin worden beperkingen gezien als een individueel probleem dat moet worden aangepakt. Leerlingen die niet aan de gemiddelde norm voldoen, krijgen labels opgeplakt zoals 'leerprobleem' of 'gedragsprobleem'. Hiertegenover staat een sociale invalshoek, waarbij problemen niet langer bekeken worden als iets dat gerepareerd moet worden bij het kind, maar als een mismatch tussen kind en omgeving. Hieruit bestaat de andere manier van denken waar OCW op doelt als het gaat om de inclusieve leeromgeving, de verschuiving van het denken vanuit het medisch model naar het sociale model. Van het denken in behoeften naar het denken in talenten en mogelijkheden.

Problemen worden vanuit een sociale invalshoek gezien als een mismatch tussen kind en omgeving

Flexibel en toegankelijk

In ons traditionele onderwijssysteem werken reguliere scholen en klassen met, wat we zijn gaan noemen, het leerstofjaarklassensysteem. Leerlingen van ongeveer dezelfde leeftijd zitten in een ruimte bij elkaar. Een leraar begeleidt de groep, uitgaande van ongeveer dezelfde doelen en methoden. Dit systeem biedt de leraar houvast. Van den Berg (2020) is helder over het leerstofjaarklassensysteem bij het omgaan met diversiteit. Hij stelt dat vooral de principes van gelijkheid (doelen, leerstof, toetsing) en gelijktijdigheid (tijdstippen en duur van de lessen) zullen moeten worden afgebouwd. Ook het rapport *Contouren werkagenda route naar inclusief onderwijs 2035* (OCW, 2023) geeft aan dat scholen meer tegemoet moeten komen aan de diverse ontwikkelbehoeften van leerlingen door leerpaden en lessen te flexibiliseren. De flexibiliteit zit onder meer in variatie in: leervormen,



tempo en duur van de lessen. Dit is complex en uitdagend, omdat niet alleen leerlingen verschillen, maar ook schoolcontexten: lokaal, cultureel en historisch.

Stappen die scholen zetten

Er wordt al veel gedaan om te komen tot inclusief onderwijs. Scholen werken met 'samen-naar-school-klas-sen' en structuurklassen, en er zijn brede zorgscholen. Er worden relaties gelegd met samenwerkingsverbanden en met jeugdhulp. En er vindt samenwerking plaats tussen basisonderwijs, gespecialiseerd onderwijs en kinderopvang. Wat mij opvalt, is dat het aantal initiatieven en programma's zich blijft uitbreiden. Maar ondanks alle initiatieven groeit het gespecialiseerd onderwijs en zien we daar soms een stop op de aanname van leerlingen. Ook het zogenoemde schaduwonderwijs groeit, net als het aantal thuiszitters en het particuliere onderwijs. Dit doet allemaal geen recht aan de inclusieve gedachte. Het systeem loopt vast.

Er wordt al veel gedaan om te komen tot inclusief onderwijs

Naar een inclusieve leeromgeving

In het eerste deel van mijn promotieonderzoek heb ik veel gesproken met leraren, begeleiders en leidinggevenden in het (gespecialiseerd) onderwijs en professionals in de jeugdhulp. Ik heb gezien hoeveel inspanningen leraren, begeleiders en scholen leveren om tegemoet te komen aan de toenemende diversiteit in de klas. Bij het werken aan inclusieve leeromgevingen is het zaak om te kijken naar welke barrières zij tegenkomen in hun dagelijkse praktijk. In al mijn gesprekken heb ik gemerkt dat een belangrijke hindernis om te komen tot een inclusieve leeromgeving het leerstofjaarklassensysteem is. Niet alle leerlingen zijn toegerust om een groot

deel van de dag in één ruimte te zitten, op een stoel, met dezelfde leraar, en vaak dezelfde leerling naast zich. Een inclusieve leeromgeving biedt ruimte om verder te kijken dan de klas, methode, klok en toets. Deze omgeving biedt leerlingen én leraren de ruimte om flexibel te zijn in *voor wie, waar, en wanneer* het beste onderwijs te organiseren is. Deze ruimte is belangrijk om er samen voor te zorgen dat inclusief onderwijs goed is voor alle leerlingen en alle leraren.

Inclusief onderwijs moet goed zijn voor alle leerlingen en alle leraren

Een inclusieve leeromgeving daagt uit tot het anders organiseren van ons onderwijs. Eerder in dit artikel stip-te ik al voorbeelden hiervan aan. Deze betreffen vooral initiatieven en programma's in pilotfases. Vaak zijn deze pilots afhankelijk van tijdelijke subsidies die van invloed zijn op het al dan niet laten doorgaan of bestendigen van zo'n pilot. Soms worden ze doorgezet, soms gestopt. Ik pleit ervoor om dit soort initiatieven te normaliseren en daarmee een kans te geven om te groeien tot inclusieve leeromgevingen. De overeenkomsten die ik zie tussen de verschillende initiatieven vat ik samen in vier samenhangende ideeën:

1. **Leerlingen zitten samen in de klas**
Leerlingen kunnen baat hebben bij het werken in een basisgroep. Dit kan op veel manieren worden vormgegeven. Misschien als stamgroep of in een unit.
2. **Leerlingen zitten af en toe als groepje in de school of in de klas**
Leerlingen met een vergelijkbare hulpvraag zitten af en toe samen met een leraar of begeleider, in de eigen school of klas.

3. Leerlingen zitten af en toe op een andere locatie

Soms kan het prettig (of nodig) zijn voor een leerling om op een andere locatie dan de eigen school te zijn. Dat kan bijvoorbeeld een locatie zijn van gespecialiseerd onderwijs, of in de zorg.

4. Soms zitten leerlingen even thuis

Waar het kan en werkt, kunnen leerlingen tijdelijk thuis onderwijs volgen. Dat kan erg kort zijn (maandagochtend thuis opstarten en dan naar school) of wat langer duren (starten met twee ochtenden naar school en de rest thuis, en/of op een andere locatie les krijgen).

Het organiseren van diverse initiatieven en pilots van inclusief onderwijs heeft al een tijd de aandacht. Een directeur vertelde mij dat het soms als falen voelt dat het anders 'moet'. Als we gaan zien dat het ook anders 'mag', is het geen falen meer, maar een mogelijkheid die het systeem ons biedt: een inclusieve leeromgeving. Belangrijk om in gedachten te houden is dat alle vier de voorgestelde ideeën naast elkaar bestaan bij het organiseren van een inclusieve leeromgeving voor een leerling. De professionals rondom de leerling kijken dan continu of de leerling op de juiste plek zit. Ook de duur van waar een leerling in één van deze ideeën onderwijs volgt, blijft voortdurend onder de aandacht.

Flexibele teams

Bij de voorgestelde vier ideeën zie ik een andere manier van werken voor me. Er zal meer samengewerkt worden in multidisciplinaire en multisectorale teams. Deze vormen zich afhankelijk van de vraag en de context: wat is op dit moment nodig, wie is er nodig, waar is het nodig en hoelang is het nodig? De kracht van deze teams is het samen leren, samen ontdekken en samen ontwikkelen.

In een inclusieve leeromgeving zal meer worden samengewerkt in multidisciplinaire en multisectorale teams

De teams gaan op zoek naar de eigen mogelijkheden en talenten en benutten die. Het is daarbij zaak om voortdurend de vinger aan de pols te houden: doen we nog het goede voor deze leerling? Blijven we het zo doen of



passen we het aan? Bij het werken aan een inclusieve leeromgeving gaat het er niet om dat iedereen netjes op zijn afgesproken plek zit en blijft zitten. We kunnen proberen daarvan los te komen, ons open te stellen voor andere wegen. Dat brengt dynamiek, beweging, ruimte. Het gaat om de manier van denken, kijken en handelen. Zo biedt een inclusieve leeromgeving ruimte voor inclusief onderwijs.

Literatuurlijst

- Ainscow, M. (2020). *Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences*. Nordic Journal of Studies in Educational Policy, 6:1, 7-16. <https://doi.org/10.1080/20020317.2020.1729587>
- European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2022). *Legislative definitions around learners' needs: A snapshot of European country approaches*.
- Graham, L. J. (2024). *Inclusive Education for the 21st Century. Theory, policy and practice*. Routledge.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2023). *Contouren werkagenda route naar inclusief onderwijs 2035*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/03/17/werkagenda-route-naar-inclusief-onderwijs-2035>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2024). *Beleidskader: met elkaar voor alle kinderen en jongeren. Werken aan een inclusieve leeromgeving*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2024/05/10/bijlage-11-beleidskader-definiering-inclusief-onderwijs>
- UNESCO (2024). *The Salamanca Statement Anniversary: 30 Years of Progress?*
- Van den Berg, D. (2020). *Reactie op advies 'Steeds Inclusiever' van de Onderwijsraad*. TOO. <https://taskforceoo.nl/wp-content/uploads/2020/09/Advies-inclusief-onderwijs.pdf>



Bert van Velthooven

Bert van Velthooven is Academic Director (in duo) bij de master Passend Meesterschap op de Marnix Academie in Utrecht. Deze master leidt op tot specialist leergedrag en inclusie. Van Velthooven is bezig met een promotietraject (professional doctorate). Hij onderzoekt in dit traject hoe inclusief onderwijs ontwikkeld kan worden vanuit, en samen met, de praktijk.